

Postawy społeczności lokalnej miasta Kazimierz Dolny wobec rozwoju turystyki

Resident`s attitudes toward tourism development in Kazimierz Dolny

Andrzej Tucki¹, Dawid Soszyński²

¹Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Zakład Geografii Regionalnej i Turyzmu
al. Kraśnicka 2 c,d, 20-718 Lublin, Polska

²Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, Zakład Ekologii Krajobrazu i Ochrony Przyrody
ul. Dobrzańskiego 37, 20-262 Lublin, Polska
e-mail: andrzej.tucki@umcs.pl, seczuan@wp.pl

Abstract. This study examined the relationship between socio-economic and demographic attributes of local residents and their attitudes toward tourism in Kazimierz Dolny municipality, where tourism is in its development stage. Resident`s attitudes toward tourism were measured by adapting 20 items from the Tourism Impact Attitude Scale developed by Lankford and Howard (1994).

Słowa kluczowe: społeczność lokalna, rozwój turystyki, Kazimierz Dolny, TIAS

Key words: hosts, tourism development, Kazimierz Dolny, TIAS

Wprowadzenie

Rozważania na temat turystyki na poziomie lokalnym często ograniczają się jedynie do jej oddziaływania na miejscową gospodarkę. Powszechnie uważa się, że rozwój sektora turystycznego na danym obszarze przyczynia się do wzrostu poziomu zatrudnienia lokalnej społeczności, wzrostu dochodu, a także tworzy szereg udogodnień dla ludności miejscowej (możliwości rekreacji, zakupów itp.).

Niewiele jest natomiast prac podejmujących problematykę znaczenia turystyki dla lokalnych społeczności. Badania takie najczęściej uwzględniają studia nad negatywnymi skutkami rozwoju turystyki oraz związanymi z nimi obciążeniami dla mieszkańców obszarów recepcyjnych (spadek jakości życia, wzrost ruchu samochodowego, przestępczość, wzrost kosztów życia itp.) (Ap, Crompton 1993, Jafari 2001, Uysal et al. 2012). W zagranicznej literaturze przedmiotu problematyka oceny rozwoju turystyki przez mieszkańców podejmowana była dość powszechnie już od lat 70. (Andereck, Vogt 2000, Jurowski et al. 1997, Lankford, Howard 1994, Perdue et al. 1987). Na ogół relacje pomiędzy turystyką a społecznością lokalną określane są w trzech kategoriach badawczych: wpływu na lokalną gospodarkę, antropogenizacji środowiska przyrodniczego oraz zmian w sferze społeczno-kulturowej (Vargas et al. 2009, 2011).

Mniejsze są doświadczenia krajowe dotyczące ww. problematyki. W polskiej literaturze przedmiotu badania dotyczące postaw ludności miejscowej wobec rozwoju turystyki i jej skutków pojawiają się stosunkowo rzadko, a ich aparat badawczy cechuje się prostotą i niewielkim zastosowaniem bardziej zaawansowanych metod. Analizowaną problematykę znajdujemy w pracach m.in. Gogolewskiej (1990), Bartoszewskiego i Łaciak (1991), Przeclawskiego (1991, 1994, 1996), Kowalczyka (2000), Komorowskiej (2003), Mazurkiewiczza i Kowalczyka (2008), Gryszyła (2011) czy Niezgody (2006 a,b, 2010, 2012).

W odróżnieniu od efektów ekonomicznych rozwoju turystyki, które pomimo swojej różnorodności dają się szacować ilościowo, efekty społeczno-kulturowe dotyczące turystów i społeczności przyjmującej mają charakter jakościowy i bardzo często zauważane są dopiero wtedy, gdy ludność protestuje przeciwko negatywnym skutkom rozwoju turystyki. Ze strony turystów negatywne skutki społeczno-kulturowe zauważane są najczęściej wtedy, gdy następuje zniechęcenie do danego obszaru recepcji i wybór regionu konkurencyjnego jako miejsca docelowego. Odzwierciedleniem takiej reakcji jest zmniejszenie poziomu dochodów z turystyki i w efekcie obniżenie jakości życia mieszkańców terenów recepcji. Zmiany te dotyczą ponadto systemu wartości, zachowań indywidualnych, relacji rodzinnych i społecznych, poziomu ubezpieczeń.

W literaturze podkreśla się duże znaczenie studiów nad percepcją rozwoju turystyki wśród mieszkańców i ich wkład w rozwój gospodarczy regionu. Ponadto, co zauważają Allen et al. (1988), oceny postaw ludności miejscowej wobec rozwoju turystyki wymagają cyklicznych badań, a ich wyniki mają ogromne znaczenie przy pracach w planowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego danej jednostki terytorialnej. Również Dunne i Leslie (za: Niezgodna 2006a) podkreślają, że znajomość potrzeb mieszkańców jest warunkiem niezbędnym dla przygotowania oferty zgodnej z ich potrzebami oraz uwzględnienia „społecznych progów” pojemności rekreacyjnej.

Celem artykułu jest odpowiedź na następujące pytania: (1) czy model TIAS jest odpowiednim i wiarygodnym narzędziem dla oceny opinii mieszkańców dotyczącej rozwoju turystyki w warunkach polskich?, (2) jakie jest nastawienie mieszkańców do rozwoju turystyki w Kazimierzu Dolnym? oraz (3) czy i jakie zmienne demograficzne mają istotny wpływ na postrzeganie skutków rozwoju turystyki przez społeczność lokalną?

Obszar badań

Badaniem objęto mieszkańców miasta Kazimierz Dolny (liczba mieszkańców pod koniec 2011 r. – 2125 osób), gminę bardzo wysoko sklasyfikowaną pod względem wielkości posiadanego potencjału turystycznego wśród jednostek wiejskich i małych miast województwa lubelskiego (Tucki 2009). Obszar ten charakteryzuje stosunkowo wysoki poziom rozwoju usług turystycznych. W 2011 r. dysponował on 1532 miejscami noclegowymi (7.2% miejsc Lubelszczyzny), z czego 80% stanowiły obiekty całoroczne. Wskaźnik rozwoju funkcji turystycznej zaproponowany przez Warszzyńską (1985) klasyfikuje miasto do obszarów, gdzie turystyka pełni w strukturze funkcjonalnej funkcję równorzędną z innymi. Udział Kazimierza Dolnego w obsłudze ruchu turystycznego całej Lubelszczyzny od kilku lat, przy średniej liczbie korzystających z bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania ponad 60 tysięcy, kształtuje się na poziomie około 30% (Pawłowski, Tucki 2010). Główne sektory gospodarki na terenie miasta Kazimierz Dolny to turystyka oraz rolnictwo. Wśród zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (jest ich około 600) najwięcej działa w obszarze usług i handlu (obsługa ruchu turystycznego, gastronomia, hotelarstwo, sprzedaż pamiątek i dzieł sztuki, usługi budowlane, transport samochodowy).

Materiał i metody

Oceny percepcji rozwoju turystyki przez społeczność lokalną dokonano wykorzystując model TIAS, opracowany przez Lankforda i Howarda (1994), zaproponowany jako wzorcowy schemat oceny rozwoju turystyki przez mieszkańców. Głównym narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety składający się z 20 pytań z wykorzystaniem 5-cio stopniowej skali Likerta, od 1 (zdecydowanie się nie zgadzam) do 5 (zdecydowanie się zgadzam). Pytania dotyczyły postrzegania rozwoju turystyki przez społeczność lokalną w aspekcie ekonomicznym, kulturowym oraz jakości życia w obszarze recepcji turystycznej. Dodatkowo ankieta obejmowała 6 pytań o charakterze społeczno-demograficznym.

Wyniki

Badania przeprowadzone przy wykorzystaniu sondażu diagnostycznego pozwoliły zgromadzić 244 ankiety (stopa zwrotu 95%). W grupie mieszkańców średnia wieku wynosiła 41 lat. Kobiety stanowiły 57.0%, mężczyźni – 43.0%. Grupę charakteryzowały następujące zmienne: 32.0% posiadało wykształcenie podstawowe, 21.3% wyższe

magisterskie, policealne 16.0%, a 15.6% zasadnicze zawodowe. Długość pobytu stałego mieszkańców wahała się od 9 miesięcy do ponad 30 lat. Większość respondentów nie należała do lokalnych organizacji społecznych (90.2%). W celu oceny postaw mieszkańców Kazimierza Dolnego wobec rozwoju turystyki przeprowadzono badania z wykorzystaniem metod sondażowych. Wyniki badań pokazują, że postawa mieszkańców wobec rozwoju turystyki na terenie miasta Kazimierz Dolny ogólnie jest pozytywna. Większość odpowiedzi mieściła się w zakresie 3.5-4.0 (tab. 2), co oznacza, że mieszkańcy dobrze oceniają rozwój turystyki oraz skutki z tym związane. Zdecydowanie najbardziej pozytywnie odnieśli się do dalszego rozwoju turystyki w mieście. Są bowiem zdania, że turystyka przy dużym wsparciu ze strony samorządu terytorialnego nadal będzie odgrywać ważną rolę w gospodarce miasta. Ogólnie mieszkańcy przeciętnie oceniali aspekty jakości życia na terenie gminy. Zdecydowanie neutralnie ustosunkowali się do poprawy jakości dróg w mieście (tab. 1).

Tab. 1. Postawa mieszkańców wobec rozwoju turystyki (wielkości średnie i odchylenie standardowe)

Tab. 1. Respondents perceptions of tourism impacts (means and standard deviation)

Zmienna	Średnia*	Odchylenie standardowe
Jestem zdania, że Kazimierz Dolny powinien nadal rozwijać się jako miejscowość turystyczna.	4.11	0.984
Wierzę, że turystyka powinna być aktywnie wspierana w Kazimierzu Dolnym i okolicach.	4.11	0.969
Jestem zdania, że Kazimierz Dolny powinien nadal rozwijać się jako miejscowość turystyczna.	4.08	0.978
Wierzę, że w mieście powinna być prowadzona polityka proturystyczna, sprzyjająca rozwojowi turystyki.	4.05	0.982
Sektor turystyki będzie nadal odgrywać ważną rolę w gospodarce miasta.	3.93	0.957
Popieram rozwój turystyki i chcę, aby stała się ważną częścią gospodarki miasta.	3.91	1.091
Uważam, że ważne jest opracowanie dokumentów uwzględniających aspekty zarządzania rozwojem turystyki na terenie miasta.	3.88	0.926
Poprawiła się jakość życia dzięki inwestycjom w turystyczną infrastrukturę (restauracje, ścieżki rowerowe, baseny itp.).	3.76	1.015
Odkąd pojawiła się turystyka w mieście mam większe możliwości rekreacji.	3.68	1.008
Długoterminowe plany rozwoju turystyki opracowywane przez Urząd Miasta mogą pomóc kontrolować negatywne skutki rozwoju turystyki w środowisku przyrodniczym.	3.65	0.874
Ogólnie rzecz biorąc, korzyści z turystyki w mieście przeważają nad negatywnymi jej skutkami.	3.59	0.979
Jedną z najważniejszych korzyści płynących z turystyki jest jej wpływ na poprawę standardu życia na terenie miasta i gminy.	3.58	1.049
Rozszerzono ofertę lokalnych programów/usług rekreacyjnych w związku z rozwojem turystyki.	3.58	0.963
Jakość obsługi mieszkańców w punktach usługowych polepszyła się z powodu rozwoju turystyki.	3.49	0.936
Władze miasta słusznie wspierały w ostatnich latach promocję turystyki.	3.47	1.008
Sektor turystyki oferuje dużo korzystnych miejsc pracy dla mieszkańców.	3.39	1.026
Dzięki turystyce polepszyła się oferta sklepów i możliwości zakupów.	3.37	1.124
Nadmierna liczba turystów spowodowała spadek jakości wypoczynku na terenie miejscowości.	3.34	1.117
Standard życia w moim gospodarstwie domowym jest wyższy z powodu turystów, którzy zostawiają tu pieniądze.	3.27	1.177
Polepszyła się jakość dróg dzięki turystyce.	3.04	1.057
N Ważnych (wyłączanie obserwacjami)		

*średnia z odpowiedzi w 5-cio stopniej skali Likerta

Tab. 2. Analiza postaw wobec rozwoju turystyki
 Tab. 2. Dimensions of attitudes toward tourism development

Zmienne	Ładunek czynnikowy	Średnia wartość czynnika	Współczynnik Alfa Cronbacha*
ROZWÓJ TURYSTYKI		3.80	0.901
Wierzę, że w mieście powinna być prowadzona polityka proturystyczna, sprzyjająca rozwojowi turystyki.	0.831		
Jestem zdania, że Kazimierz Dolny powinien nadal rozwijać się jako miejscowość turystyczna.	0.827		
Popieram rozwój turystyki i chcę, aby stała się ważną częścią gospodarki miasta.	0.821		
Wierzę, że turystyka powinna być aktywnie wspierana w Kazimierzu Dolnym i okolicach.	0.796		
Sektor turystyki będzie nadal odgrywać ważną rolę w gospodarce miasta.	0.744		
Jedną z najważniejszych korzyści płynących z turystyki jest jej wpływ na poprawę standardu życia na terenie miasta i gminy.	0.709		
Ogólnie rzecz biorąc, korzyści z turystyki w mieście przeważają nad negatywnymi jej skutkami.	0.702		
Uważam, że ważne jest opracowanie dokumentów uwzględniających aspekty zarządzania rozwojem turystyki na terenie miasta.	0.657		
Jestem przeciwny nowym atrakcjom turystycznym, które przyciągają więcej turystów do miasta.	0.648		
Władze miasta słusznie wspierały w ostatnich latach promocję turystyki.	0.570		
Długoterminowe plany rozwoju turystyki opracowywane przez Urząd Miasta mogą pomóc kontrolować negatywne skutki rozwoju turystyki w środowisku przyrodniczym.	0.527		
Nadmierna liczba turystów spowodowała spadek jakości wypoczynku na terenie miejscowości.	0.494		
ASPEKT JAKOŚCI ŻYCIA		3.44	0.853
Odkąd pojawiła się turystyka w mieście mam większe możliwości rekreacji.	0.783		
Rozszerzono ofertę lokalnych programów/usług rekreacyjnych w związku z rozwojem turystyki.	0.762		
Jakość obsługi mieszkańców w punktach usługowych polepszyła się z powodu rozwoju turystyki.	0.761		
Poprawiła się jakość życia dzięki inwestycjom w turystyczną infrastrukturę (restauracje, ścieżki rowerowe, baseny itp.).	0.718		
Polepszyła się jakość dróg dzięki turystyce.	0.710		
Sektor turystyki oferuje dużo korzystnych miejsc pracy dla mieszkańców.	0.664		
Dzięki turystyce polepszyła się oferta sklepów i możliwości zakupów.	0.651		
Standard życia w moim gospodarstwie domowym jest wyższy z powodu turystów, którzy zostawiają tu pieniądze.	0.605		

* za rzetelną przyjmuje się skalę, której wielkość współczynnika >0.7

Do wyłonienia odpowiednich zmiennych wykorzystano eksploracyjną analizę czynnikową („exploratory factor analysis EFA”), która pozwoliła wytypować dwa czynniki. Czynniki pierwszy (pozwolił na wyjaśnienie 49.7% wariacji), nazwany umownie „rozwój turystyki” (RT), utworzono poprzez obliczenie średniej z odpowiedzi, które weszły w jego skład (wszystkie składowe uzyskały ładunek czynnikowy na poziomie minimum 0.400); ostatecznie do czynnika RT weszło dwanaście pytań (tab. 2). Czynniki drugi (pozwala na wyjaśnienie 50.3% wariacji), nazwany „jakość życia” (JZ), utworzono analogicznie, biorąc pod uwagę pytania dotyczące aspektów jakości życia w obszarze recepcji turystycznej; składa się na niego osiem kolejnych pytań. Została też sprawdzona rzetelność obydwu skal (analiza rzetelności skali metodą Alfa Cronbacha), a wyniki potwierdziły ich rzetelność (tab. 2).

Jak pokazują przeprowadzone badania, postawy mieszkańców były pozytywne zarówno w przypadku czynnika pierwszego, jak i drugiego. Mieszkańcy Kazimierza Dolnego pozytywnie postrzegają rozwój turystyki, jakkolwiek do oceny jakości życia na terenie miasta podchodzili już bardziej neutralnie. Odnosząc uzyskane rezultaty badań do modelu Doxeya, który zakłada, że postawy mieszkańców (euforia, apatia, irytacja, antagonizm) są zazwyczaj pozytywne w początkowej fazie rozwoju turystyki na danym obszarze, etap rozwoju turystyki na terenie Kazimierza Dolnego można określić w modelu pięć-stopniowym (eksploracja, wprowadzenie, rozwój, konsolidacja, stagnacja) za początkowy (etap wprowadzenia), gdzie dominuje jeszcze faza euforii (Doxey 1975, Butler 1980). Z kolei w odniesieniu do zaproponowanych przez Page'a i Halla (2003) czterech postaw (przyjęcia, tolerancji, dostosowania, wycofania) w zachowaniu mieszkańców wobec turystów, wyniki badań wskazują, że mieszkańcy Kazimierza Dolnego są w fazie przejściowej pomiędzy „przyjęciem” a „tolerancją”.

Dla określenia zależności pomiędzy danymi demograficznymi a wyznaczonymi czynnikami wykorzystano regresję wielokrotną (tab. 3). Jak pokazują przeprowadzone badania, w grupie RT, istotna statystycznie była tylko jedna zmienna – wykształcenie ($t=3.585$); w przypadku czynnika JZ, za istotne statystycznie uznano dwie zmienne: wiek ($t=-2.181$) oraz przynależność do organizacji ($t=2.639$). W przypadku aspektów rozwoju turystyki zauważono, że wykształcenie w niewielkim stopniu rzutuje na postrzeganie rozwoju turystyki, przy czym im było ono wyższe, tym bardziej przychylna była postawa mieszkańców do dalszego rozwoju turystyki.

Tab. 3. Analiza regresji relacji pomiędzy zmiennymi
Tab. 3. Regression analysis of the relationship between variables

Zmienne niezależne	Beta	t-statistic
Rozwój turystyki		
Skorygowane $R^2=0,061$, $F=4,069$, $p=0,001$		
pleć	-0.021	-0.322
wiek	-0.126	-1.394
wykształcenie	0.233	3.585*
długość pobytu stałego	0.011	0.120
przynależność do organizacji i stowarzyszeń	0.041	0.629
Aspekty jakości życia		
Skorygowane $R^2=0.034$, $F=2.657$, $p=0.023$		
pleć	-0.009	-0.132
wiek	-0.200	-2.181*
wykształcenie	0.083	1.262
długość pobytu stałego	0.093	1.038
przynależność do organizacji i stowarzyszeń	0.174	2.639*

* $p<0,05$; R^2 – stopień dopasowania modelu do danych; F , p – statystyka modelu i jej istotność

Wśród zmiennych niezależnych w grupie II dwie wyróżnione cechy również w niewielkim stopniu decydowały o postrzeganiu jakości życia na terenie miasta. W przypadku wieku była to zależność odwrotnie proporcjonalna, natomiast wprost proporcjonalną zależność wykazano w przypadku przynależności do lokalnych stowarzyszeń.

Należy zwrócić uwagę na stosunkowo małą wartość R^2 . W przypadku czynnika RT zmienna „wykształcenie” wyjaśnia 6.1% wariacji, a w przypadku czynnika JZ zmienne „wiek” i „przynależność do organizacji i stowarzyszeń” wyjaśniają 3.4% wariacji. Proponuje się zatem w kolejnych badaniach uwzględnienie innych czynników, np. osobistych korzyści z rozwoju turystyki, co umożliwiłoby otrzymanie szerszego spektrum analizy.

Dodatkowo sprawdzono, czy są istotne różnice w wynikach czynnika 1 i czynnika 2 pomiędzy kobietami i mężczyznami. Wykorzystano tu test t-Studenta. Jak wykazano w tabeli 4, nie ma znaczących różnic między odpowiedziami mężczyzn i kobiet tak w przypadku oceny skutków rozwoju turystyki, jak i jakości życia na terenie miasta.

Tab. 4. Test t-Studenta odpowiedzi dla płci czynnika 1 i 2

Tab. 4. Independent t-test of gender difference in factor 1 and factor 2

Płeć	Średnia	t	p
Turystyka			
kobiety	3.8441	0.911	0.363
mężczyźni	3.7603		
Aspekty jakości życia			
kobiety	3.4568	0.217	0.828
mężczyźni	3.4357		

Wnioski

W polskiej literaturze przedmiotu badania opinii mieszkańców wobec rozwoju turystyki stanowią stosunkowo nowy poligon badawczy. Przeprowadzone badania wykazały, że w studiach lokalnych nad skutkami rozwoju turystyki analizy najczęściej dotyczyły aspektów ekonomicznych, środowiskowych oraz społeczno-kulturowych, przy wykorzystaniu stosunkowo prostych analiz kwestionariuszy ankiet. W świetle przeprowadzonych badań, w warunkach polskich model TIAS może stanowić nowe, zaawansowane narzędzie badawcze dla oceny percepcji rozwoju turystyki przez jej mieszkańców. Model TIAS dostarcza także empirycznych dowodów na poparcie założeń związanych z modelem Iridex (Doxey 1975). Ponadto, wyniki badań dostarczają szczegółowych charakterystyk postaw mieszkańców wobec turystyki na terenie miasta Kazimierz Dolny. Badania wykazały, że mieszkańcy miasta są w większości pozytywnie nastawieni do rozwoju turystyki w mieście. Popierają dalszy jej rozwój wspierany przez władze miasta oraz są zdania, że miejscowe plany i dokumenty strategiczne powinny uwzględniać aspekty rozwoju turystyki, by zachodził on zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego.

W świetle wyników badań można stwierdzić, że wśród niezależnych zmiennych demograficznych, w aspekcie postrzegania rozwoju turystyki, tylko wykształcenie miało zauważalny wpływ na zmienne (im wyższe wykształcenie, tym lepiej był postrzegany rozwój turystyki). W przypadku oceny jakości życia były to: przynależność do lokalnych stowarzyszeń oraz wiek. Osoby młodsze lepiej postrzegały warunki życia w mieście jako obszarze recepcji turystycznej. Mieszkańcy należący do lokalnych stowarzyszeń jakość życia na terenie miasta oceniły gorzej.

Badania powinny być kontynuowane w celu testowania i propozycji modyfikacji, udoskonalania modelu w innych poligonach badawczych, charakteryzujących się różnym poziomem rozwoju funkcji turystycznej, jak i rozwoju gospodarczego, w szczególności zaś w obszarach o dobrze rozwiniętej gospodarce turystycznej, przy mniejszym udziale przemysłu i sfery budżetowej w strukturze funkcjonalnej jednostki terytorialnej. Wydaje się, że w przyszłości studia mogłyby uwzględniać personalne korzyści, jakich mieszkańcy doświadczają (lub nie) w miarę rozwoju funkcji turystycznej ich miejscowości.

Literatura

- Allen L. R., Long P. T., Perdue R. R., Dieselbach S. 1988. The impact of tourism development on resident's perception of community life. *Journal of Travel Research* 27, p. 16–21.
- Andereck K. L., Vogt C. A. 2000. The Relationship between Residents' Attitudes toward Tourism and Tourism Development Options. *Journal of Travel Research* 39, p. 27–36.
- Ap J. 1992. Residents' Perceptions of Tourism Impacts. *Annals of Tourism Research* 19, p. 665–690.
- Ap J. & Crompton, J. L. 1993. Residents' strategies for responding to tourism impacts. *Journal of Travel Research* 32, p. 47–50.
- Bartoszewski W., Łaciak J. 1991. Przemiany społeczności lokalnych pod wpływem Turystyki. *Problemy Turystyki* 1/2.
- Butler R. 1980. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *The Canadian Geographer* 24(1), p. 5–12.
- Doxey G. V. 1975. A causation theory of visitor resident irritants: Methodology and research inferences. Paper presented at the Travel and Tourism Research Association sixth annual conference.
- Gogolewska H. 1990. Zmiany kulturowe w kaszubskich wsiach turystycznych, *Problemy Turystyki* 3/4.
- Gryszel P. 2011. Wpływ turystyki na warunki życia mieszkańców obszaru recepcji turystycznej na przykładzie Świeradowa-Zdroju. W: A. Rapacz (red.) *Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca*. Wyd. UE, p. 637–651.
- Jafari J. 2001. The scientification of tourism. In: V. L. Smith, M. Brent (eds). *Hosts and Guests Revisited*. Uniwersytet Cornell, p.28–41.
- Jurowski C., Uysal M., Williams D. 1997. A theoretical analysis of host community resident reactions to tourism. *Journal of Travel Research* 36, p. 3–11.
- Komorowska K. 2003. Turystyka a społeczności lokalne – przykład tatrzański. *Studia Regionalne i Lokalne* 3, p. 76–96.
- Kowalczyk A. 2000. *Geografia turystyki*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Lankford V., Howard, D. 1994. Developing a tourism impact attitude scale. *Annals of Tourism Research* 21, p. 121–139.
- Mazurkiewicz L., Kowalczyk A. (red.) 2008. *Społeczności lokalne a turystyka. Aspekty społeczne, kulturowe, ekonomiczne*. Wyd. AWF, Warszawa
- McGehee, N., Andereck K. 2004. Factors Predicting Rural Residents' Support of Tourism. *Journal of Travel Research* 43, p. 131–140.
- Niezgoda A. 2006a. Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego. Wyd. AE, Poznań
- Niezgoda A. 2006b. Rola mieszkańców obszaru recepcji turystycznej w rozwoju turystyki zrównoważonej. W: S. Wodejko (red.) *Gospodarka turystyczna a grupy interesu*. SGH, Warszawa, p. 321–330.
- Niezgoda A. 2010. Społeczne uwarunkowania rozwoju turystyki zrównoważonej – przykład mieszkańców Poznania. *Oeconomia* 9, p. 357–368.
- Niezgoda A. 2012. Badanie opinii mieszkańców Poznania dotyczących rozwoju funkcji turystycznej. W: G. Gołębski (red.) *Sposoby mierzenia i uwarunkowania rozwoju funkcji turystycznej miasta*. Wyd. UE, Poznań, p. 107–146.
- Page J. C., Hall C. M. 2003. *Managing Urban Tourism*, Pearson, Edinburgh
- Pawłowski A., Tucki A. 2010. Ocena potencjału turystycznego oraz analiza ruchu turystycznego na terenie gminy Kazimierz Dolny. *UM Kazimierz Dolny*
- Perdue R. R., Long P. T., Allen L. 1987. Rural Resident Tourism Perceptions and Attitudes. *Annals of Tourism Research* 14, p. 420–429.
- Perdue R. R., P. T. Long, Allen L. 1990. Resident Support for Tourism Development. *Annals of Tourism Research* 17, p. 586–599.
- Przeclawski K. 1991. O socjologiczne wyjaśnienie zjawiska turystyki. *Problemy Turystyki* 3/4.
- Przeclawski K. 1994. *Turystyka a świat współczesny*, Wydawnictwo UW, Warszawa
- Przeclawski K. 1996. *Człowiek a turystyka – zarys socjologii turystyki*. Albis, Kraków

- Smith V., Brent M. (eds.). 2001. *Cognizant Communications*. New York, p. 28–41.
- Tucki A. 2009. Potencjał turystyczny regionu lubelskiego. *Annales UMCS, sec. B vol. 64*, Lublin, p. 11–31.
- Uysal L., Perdue R., Sirgy M. J. 2012. *Handbook of tourism and quality of life research*. Springer, London, p. 764
- Warszyńska J. 1985. Funkcja turystyczna Karpat Polskich. *Folia Geographica* 18, p. 79-104.
- Vargas-Sanchez A., Porrás-Bueno N., Angeles Plaza-Mejía M. 2009. Understanding Residents' Attitudes toward the Development of Industrial Tourism in a Former Mining Community. *Journal of Travel Research* 47, p. 373–387.
- Vargas-Sanchez A., Porrás-Bueno N., Angeles Plaza-Mejía M. 2011. Explaining residents' attitudes to tourism. Is a universal model possible? *Annals of Tourism Research* 38, p. 460–480.